

matičnom zemljom, proživljavali su moravski Hrvati najteže razdoblje u svojoj povijesti. Nakon demokratskih promjena nastala je svojevrsna mobilizacija među njima. No, povijesnopolitički razvoj koji im je bio toliko nesklon, učinio je njihovu realnost gotovo bezizglednom. Danas, nažalost, moravski Hrvati ne postoje kao povezana narodnosna zajednica. Ono što je od nje ostalo, to su tek svjesni pojedinci i narodna kultura. Ova je knjiga svjedočanstvo o njihovoj tragičnoj sudbini.

Božena Vranješ-Šoljan

Giuliana Gemelli, Fernand Braudel e l'Europa universale

Marsilio editori, Venezia, 1990.

Na početku knjige Gemelli objašnjava da njezino djelo ne želi biti "klasična" biografija. Prihvatila je model Michela Foucaulta, prema kojem bi biografija trebala biti preduvjet za stvaranje "opće povijesti". Ubačena u dvostruki interpretativni kontekst (koji otkriva mrežu odnosa između ljudi, te međusobno djelovanje institucijskih i kulturnih sustava), biografija se, smatra Gemelli, ne potvrđuje kao cilj povijesnog istraživanja. Biografsko prožimanje predstavlja, naime, točku u kojoj se spajaju subjektivnost povijesne percepcije i objektivnost povijesnih struktura. Cilj je knjige postaviti neke Braudelove biografske elemente upravo u odnosu na ta dva elementa, pomoću kojih se i određuje intelektualna i organizacijska strategija koju on primjenjuje. Upravo njegova sposobnost da djeluje istovremeno kao i kulturni organizator i povijesni pisac temelji se na višestrukosti njegovog pristupa.

Gemelli analizira način na koji su mnogostruke političko-intelektualne konjunktore utjecale na francuski kulturno-institucijski sustav. Taj je način prouzročio međusobnu povezanost kulturnih fenomena, njihovu suradnju, ali i njihovu međusobnu suprotnost. Odnosi se to posebice na povijest međunarodnih odnosa, sociologiju intelektualnih institucija, društvenu povijest kulture, te analizu čitavoga Braudelova opusa, kako to naglašava autorica. Ona razlikuje dva razdoblja u odnosu na forme i stupnjeve organizacijskog djelovanja na području kulture: razdoblje 1918-1939 te nakon 1945. Period između 2 rata obilježavaju pretežno oblici suradnje na međunarodnom planu, čija je temeljna karakteristika mnogobrojnost raznih inicijativa, pogotovo u Americi, a u većoj mjeri i u Europi. U tom razdoblju prevladava, dakle, oblik intelektualne razmjene, posebice u društvenim znanostima. To se odnosi u prvome redu na sociologiju i ekonomiju, jer su američke zaklade izradile čitav niz projekata na području tih znanosti. S tog je gledišta djelatnost škole "Annales", koja je formirala model međunarodne suradnje na području povijesti, tipičan fenomen za navedenu prijelaznu fazu. Međutim, tek nakon rata ta se faza proširuje na oblike svjetske intelektualne suradnje. U svezi s tim Gemelli spominje i objašnjava u čemu se sastoje i kakve oblike poprimaju pojave koje ona naziva "internazionalizzazione" i "mondializzazione", te pod kakvim je okolnostima došlo do prijelaza prve faze u drugu. Time, dakako, autorica nije analizirala sve, već neke oblike dinamizma na intelektualnom pariškom polju u odnosu na porast kulturnih veza s Amerikom. U svojem se istraživanju poslužila kriterijem selektivnosti, mada je u biti prešla preko svih značajnih elemenata važnih za stvaranje intelektualnog kulturnog sustava na području društvenih znanosti. Pri tom je primijetila da je međunarodna intelektualna suradnja, u određenim nacionalnim kontekstima, uvjetovala suprotnu pojavu - ne koordinaciju i suradnju, već cijepanje i izolaciju pojedinih institucija. To se posebno odnosilo na Francusku, gdje je suradnja s američkim institucijama dovela do međusobne konfrontacije, ili blaže, natjecanja čije su metode bolje, što svakako nije poticalo inovacijske procese.

Tijek Braudelovog izlaganja odaje forme i transformacije današnjeg vremena. Posebno je važno njegovo otkriće "svijeta Sredozemlja" kao mogućeg povijesnog scenarija. Tu je ideju predložio još 1927. godine Lucien Febvre. Braudel je djelo objavio 1949, a njegov temelj ne čine samo članci o španjolskoj dominaciji, nego i njegova uloga u recenzijama djela koja se odnose na to zemljopisno područje. Te su Braudelove recenzije objavljene u časopisima "Revue Africaine" i "Revue Historique". Analizirajući misli mnogih etnografa, geografa i ekonomista, Braudel je usvojio ideju Paula Valéryja da se Sredozemlje može proučavati i u svijetlu širenja zapadne civilizacije, koja ne uništava, nego integrira postojeće razlike na koje nailazi. Braudel je proučavao i škole francuskih i njemačkih

geografa, te je na temelju njihovih radova objasnio razliku između “geopovijesti” i “geopolitike”. Geografske cjeline kod Braudela ne podrazumijevaju samo prostorne komponente, već i one gospodarske, političke i društvene. Još u vrijeme predavanja koja je držao tijekom rata, Braudel je naglašavao kompleksnost pristupa njemačkih teoretičara, koje on postavlja nasuprot francuskih. Povjesničar i geograf Yves Lacoste smatra da je Braudel važan i kao geograf, jer je shvatio da se na geografskom prostoru otkriva društvena kompleksnost i sadržajnost. Kao za fiziokrate poput Turgota, tako je i za Braudela napredak uvjetovan odnosom između ekonomije društvenog života i prostora. Postavši 1950. profesor na *Collège de France* i dobivši katedru za povijest moderne civilizacije, Braudel naglašava važnost analize pojedinih geoekonomskih jedinica, bez obzira jesu li one ograničenog vremenskog i zemljopisnog obilježja, poput Sredozemlja, ili se odnose na čitavo svjetsko gospodarstvo - tzv. “ekonomija-svijet” (economiamondo). Dinamiku kapitalizma ojačao je razvoj talijanskih gradova i konsolidacija društvenih aspekata, kao i razvoj i postojanost međusobnih odnosa između aparata vlasti, koji su doveli do monopoliziranja važnih ekonomskih funkcija od strane gradskih ekonomija. Na primjeru Geneve objašnjava novu funkciju ekonomije, koja se odvaja od društva. U drugom izdanju “Sredozemlja”, Braudel naglašava važnost trgovačkih centara kao najvažnijega događaja u povijesti kapitalizma. Zanimljiva su i njegova zapažanja da forme kapitalizma ne ovise o pojedinim ličnostima (npr. trgovcima i njihovim inovacijskim sposobnostima), kao ni o njihovim mentalnim i kulturnim vrijednostima, nego o mjestu na kojem djeluju i o njihovim sposobnostima da postignu slobodu svojeg djelovanja. U tom se smislu “društveni sustav” kod Braudela ne poistovjećuje ni s jednom od struktura koje ga čine. “Poredbenu povijest” Braudel smatra usmjerenom na dokazivanje i potvrđivanje višestrukog pristupa jednom povijesnom iskustvu. Kapitalizam za njega poprima u prvom redu oblik monopola, ali je različitost povijesnih sustava u kojima se on pojavljuje nebitna. Budući da su mu funkcije jednoznačne, on uvijek pokazuje tendenciju da bude univerzalan.

Gemelli smatra da Braudel ne doživljava prostor kao neutralan i objektivni element, već kao promjenljiv s obzirom na cilj istraživanja: ambient, društvo, civilizacija. Tako se Sredozemlje predstavlja kao područje različitih geografskih, kulturnih i ekonomskih konfiguracija. Braudel drži da je najvažniji cilj kapitalizma njegova univerzalnost.

Analizirajući časopis “Annales”, Gemelli smatra da je to, u razdoblju između dva rata, bila samo jedna od mnogobrojnih manifestacija nastojanja da se protumače problemi prisutni u sadašnjosti pojmovima društvenih znanosti. Upravo se ovdje povijest afirmirala kao “laboratorij interdisciplinarnih paradigme” u rastućoj ekspanziji. Valja reći da je struja oko Anala, u navedenom razdoblju, ostvarila veliki nadzor nad historiografskim teoretskim područjima, mnogo više nego što je to bio slučaj u razdoblju nakon 1945. Baš je zato i došlo, na kraju 40-tih godina do institucionalizacije tog “pokreta”, čemu je pridonijelo (1947.) stvaranje VI. sekcije za gospodarsku i društvenu povijest na *École Pratique des Hautes Études*. Ona djeluje do 1975., kad je pretvorena u *École des Hautes Études en Sciences Sociales*, istraživački institut koji nije obrazovao sveučilišne kadrove.

Krajem 50-tih i početkom 60-tih godina dolazi do rasprostranjene primjene metoda i problema američke historiografije. Tada je Braudel definirao globalnost u okviru ideje o primanju metoda i tehnika srodnih disciplina od strane povjesničara. Za njega je interdisciplinarnost pojam koji podrazumijeva definiranje zajedničkih karakteristika različitih disciplina, ali ona ne obuhvaća njegovo totalno prožimanje. U posljednjoj razdoblju “Annales” su nedvojbeno predstavljale točku oko koje su se okupljale sve nove discipline na području društvenih znanosti.

Kada 1969. Braudel napušta predsjedništvo VI. sekcije, oko škole “Annales” se okuplja homogena grupa povjesničara koji su se formirali 50-tih godina (M. Agulhon, E. Le Roy Ladurie, D. Richet). Karakterizira ih naglašena polemičnost u odnosu na “atlantski imperijalizam”, pod kojim podrazumijevaju primanje ideja iz Amerike. Ipak, malobrojni su povjesničari “treće generacije” koji se u punom smislu riječi mogu smatrati Braudelovim učenicima: može ih se, možda, naći samo među onima koji su pohađali njegove seminare na VI. sekciji, kao što su Pierre Chaunu, Ruggero Romano i Marc Ferro. Najprestižniji predstavnici *École des Hautes Études*, J. Le Goff i E. Le Roy Ladurie, ne mogu se smatrati Braudelovim učenicima. Nijedan od povjesničara “treće generacije” nije oko svojeg imena uspio vezati toliki broj funkcija, kako je to 50-tih godina bio slučaj s Braudelom. Odvojen i prilično kritiziran od strane “treće generacije” povjesničara, on je do kraja slijedio svoj model “planetarne povijesti”, u pogledu

sadržaja, ali i metoda, i na taj način podupirao febvreovski projekt o realizaciji "velike povijesti", s dominantnom francuskom kulturnom komponentom. Širenje struje oko "Anala" po svijetu, značilo je i mogućnost i sposobnost suradnika časopisa da integriraju i prihvate teorijske modele nastale u stranim kulturama, a oni su često bili međusobno suprotstavljeni.

"Annales" su između 1945. i 1968. postali cijenjeni i prihvaćeni element u međunarodnim okvirima, a smatraju se važnim i kao granica u komuniciranju s istočno europskim državama, posebice Poljskom. Problem koji ostaje otvoren odnosi se na slučajeve pojedinih naroda, gdje treba procijeniti u kojoj mjeri analiza može biti vođena metodološkim pristupima znanstvenika škole "Annales". Zapravo, njihovi metodološki postupci, kao i Braudelovi, postaju učinkovitiji i poticajni posebno onda kada se primjenjuju na zemljopisna područja ili, probleme koji prelaze granice jedne nacionalne ili regionalne povijesti.

Braudelov susret s historiografijom SAD-a vezan je uglavnom za dvojicu značajnih proučavatelja gospodarske povijesti: Earla J. Hamiltona i Frederica C. Lanea. Lane je proučavao dnevnik Marina Sanuda i ekonomske prilike u Veneciji u XVI. stoljeću. Manje je poznato da je Hamilton bio prvi američki znanstvenik koji je želio pozvati Braudela da u SAD-u održi niz predavanja. Unatoč tome, Lane se smatra glavnim američkim sugovornikom Braudela. Američki znanstvenik došao je u Veneciju 1927. godine s namjerom da proučava gradnju brodova u mletačkom arsenalu, kao i trgovinu začinicima i tu se susreo s jadranskim i sredozemnim svijetom koji je opisao F. Braudel.

Braudelovo se djelo promatra i kao jedna od najsadržajnijih komponenti oživljavanja europske kulture u vremenu međuratne i poslijeratne krize. Ta potonja odnosi se na "dominaciju" američkih modela na europskom tlu. Ipak, ta kriza europske civilizacije bila je ublažena spoznajom o superiornosti humanističke kulture staroga svijeta, u odnosu na "materijalizam" civilizacije s druge strane Oceana. Na završnim stranicama svoje trilogije o materijalnoj civilizaciji i kapitalizmu, Braudel je zapisao da je "tajni cilj" povijesti - objašnjavanje sadašnjih zbivanja. Ali implikacije njegove vizije svijeta mora ipak otkriti sam čitatelj, jer one nisu izričito iznesene. Možda bismo mogli ocijeniti nedovoljno utemeljenom autoričinu tvrdnju da su američki povjesničari skloni nastojanju da Europu promatraju kao cjelinu, ali je smještaju unutar širokog obzora zapadne civilizacije. Zbog toga su i kritizirali Braudelov prikaz sredozemnog prostora kao jedinstvene cjeline. Osim toga, oni su se, prema autoričinoj tvrdnji, uglavnom koncentrirali na političku povijest, te na povijest velikih obitelji u Europi i njihov odnos prema sferama vlasti. Pri proučavanju odnosa američkog i europskog svijeta važna je epizoda iz 1947. god. Te je godine Clemens Heller, bliski Braudelov suradnik, pokrenuo zanimljivu inicijativu u svezi mogućih susreta europskih i američkih kulturnih djelatnika sa ciljem boljeg međusobnog razumijevanja, kao i ponovnog aktiviranja intelektualnog života. Formiran uz pomoć dviju kultura, austrijske (gdje pripada po rođenju), te američke (po obrazovanju), Helleru nije bilo teško naći strukture potrebne za ostvarenje namjere. Za mjesto susreta, unutar salzburških seminara, odabran je kaštel Leopoldskron, a na seminarima su sudjelovali najprestižniji europski i američki znanstvenici. Iako su američke zaklade imale značajnu ulogu u financijskom pomaganju europskih projekata, suradnici oko "Anala" nikada nisu dobili njihovu financijsku potporu. Unatoč tome, igrali su veliku ulogu u stvaranju intelektualnih mreža između Amerike i Europe.

Od američkih je fundacija svakako najpoznatija *Rockefeller Foundation*, koja se posebno istaknula na području primijenjene ekonomije i društvene matematike. Poslije drugoga svjetskog rata, objekt financiranja nisu više bile institucije, nego pojedini znanstvenici, posebice u Francuskoj.

U Braudelovoj stvaralačkoj djelatnosti veliku je ulogu imao i *Centre de Recherches Historiques* (CRH), posebno u proučavanju gospodarske i društvene povijesti uz pomoć kvantitativnih i statističkih podataka. Centar je privukao značajan broj znanstvenika iz čitavoga svijeta.

Važna je i uloga *Maison des Sciences de l'Homme*: cilj joj je bio koordinirati pojedina područja znanstvenog istraživanja i rasteretiti fakultete koji su bili preopterećeni postojanošću sve većeg broja instituta i znanstvenih centara. Ova kulturna institucija utemeljena je tek 1970. god., nakon više od 10 godina postojanja projekata o njenom stvaranju na papiru, unatoč činjenici da je američka financijska pripomoć fundacije Ford dogovorena u relativno kratkom roku. Važno je napomenuti da se u razdoblju od stvaranja projekta i njegove realizacije znatno promijenila intelektualna atmosfera u

Parizu, što je dovelo do stvaranja više opcija u pogledu mogućih sekcija koje su trebale biti formirane u okviru Kuće. Godine 1967. unutar VI. sekcije stvoren je projekt EPRASS (*Experimental Program of Advanced Studies in Social Sciences*) s ciljem obrazovanja mladih istraživača. Program je poslije omogućio stvaranje DEA (*Diplôme d'Etudes Avancées*), koja je uz *École des Hautes Etudes en Sciences Sociales* (od 1975) i danas najpostojanija forma istraživanja u mnogim područjima francuskog sveučilišnog sustava.

Priznata u međunarodnim okvirima, Braudelova inovatorska uloga figurirala je kao spona u komuniciranju različitih kulturnih sustava, ali i kao dinamični element u transformacijama funkcija i formi onoga što Gemelli knjige zove "diplomacijom ideja". U tom je smislu njezina knjiga pokušaj stvaranja znanstvene i organizacijske strukture, te analiza promjena u dinamici među kulturnim sustavima. U središtu njezinih razmatranja nije toliko intelektualni slijed Braudelove misli, koliko sustav odnosa koji ga je obilježavao. U njemu su sažeti interesi i mišljenja pojedinih političkih i intelektualnih konjunktura ali i projekti koji su trebali mijenjati postojeće stanje. Istražujući različite razine Braudelova djelovanja, autorica je nastojala pokazati da njegova intelektualna uloga ne odgovara samo ili pretežno onim elementima s kojima ga se obično nastojalo povezati. Braudelova uloga u kulturi dozvoljava definirati jedan model identiteta: identiteta Europe shvaćene ne kao političko-ekonomske jedinice, već kao sustava u kojem surađuju različiti politički i ekonomski polovi; Europe koja, kako je to napisao Braudel "izvlači svoju snagu iz sustava svojih slabosti", odnosno, prema riječima G. Gemelli, "Europa koja živi izvan sebe same, nesposobna zatvoriti svoje ekonomske, političke i društvene krugove u jasno određene granice".

Slaven Bertoša

Otium. Časopis za povijest svakodnevice, 2 (1-2), Zagreb 1994, 82. str.

U proljeće ove godine, uz "iće i piće" u "Starom fijakeru", kako i priliči časopisu koji u naš ozbiljan zanat želi unijeti novu svježinu, radost otkrivanja novih područja istraživanja, a sve učiniti privlačnim, ne samo studentima, nego sada već i širem krugu povjesničara, predstavljen nam je novi broj "Otiuma". "Dokolica", kako bi u prijevodu glasio njegov naslov, ipak samo svojim prvim prilogom i rubrikom "Svaštice" (zapravo prikazi i recenzije), slijedi prvobitno zamišljen put neobavezne, a ipak znanstvene zabave temama svakodnevice.

Iako je članak Nele Lonza objavljen kao prvi, započela bih ipak blokom koji naizgled odskakće od koncepcije časopisa. Metodološki prilozi Mirjane Gross, Michaela Mitterauera i Karla Kasera otkrivaju nam dragocjeni djelić teoretskog promišljanja povijesne znanosti, nove ideje, dvojbe, kritike, napuštene puteve, pokazujući kako je u pozadini svakog istraživanja, koje želi zaslužiti atribut znanstvenog, složena struktura metodoloških pravila, logike i, na žalost ponekad zaboravljane, etike.

Mirjana Gross u članku *Mikrohistorija dopuna ili suprotnost makrohistorije?* razlaže jedan od ključnih problema povijesne znanosti i to ne samo danas: odnos pojedinačnog i općeg, jedinstvenog događanja/osobe i društvenih procesa. Kao odgovor na zasićenost tumačenjima društvenih procesa, demografskog kretanja, gospodarskih zakonitosti, prije dvadesetak godina pojavila se heterogena struja u povijesnim istraživanjima koja je svoju pažnju usmjerila na ono što su opći procesi previdali: maloga čovjeka. Anonimnoj masi i statistici suprotstavila je konkretnog, imenovanog pojedinca iz te iste mase, a dominaciji društvenih procesa zanimanje za to kako se u njima osjeća, što o njima misli, kako im se prilagođava ili ih izbjegava običan čovjek. Potpuno odjeljivanje ipak, kako ističe autorica, nije moguće, jer neke teme, kao npr. mentaliteti ne mogu biti svrstani niti u mikro niti makrohistoriju, a mikrohistorija (ili povijest svakodnevice, iako nisu potpuni sinonimi) pokušava proučiti jednako tako procese, ali iz drugoga očišta, "odozdo", gledano iz položaja malog čovjeka.

Autorica smatra kako je velika je zasluga mikrohistorije što je skrenula pažnju na do tada sporedne ili previdane teme poput emocija, seksualnosti, žena i odnosa između spolova, životne dobi (djetinjstvo, mladost, starost), prehrane, stanovanja, predodžbi, praznovjerja i niza drugih. Okretanje ovim temama bila je ujedino i kritika dotadašnje

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY

INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

28

ZAGREB

1995.

Izdavač: **ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU**

REDAKCIJA:

Branka BOBAN, Neven BUDAK, Mirjana GROSS, Franko MIROŠEVIĆ,
Štefica POPOVIĆ, Nikša STANČIĆ, Božena VRANJEŠ-ŠOLJAN

UREDNIČKI KOLEGIJ:

Ivo GOLDSTEIN, Dragutin PAVLIČEVIĆ, Mario STRECHA

IZVRŠNI UREDNIK:

Mario STRECHA

Adresa uredništva: Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet
Zagreb, Krčka ul. 1

tel.: 385 01 519 044 fax: 385 01 513 834

Časopis izlazi jednom godišnje. Izdavanje časopisa sufinancira Ministarstvo
znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu fizičku i tehničku
kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis "Radovi" oslobo-
đen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Ministarstvu znanosti i tehnologije Republike
Hrvatske pod br. UP-547/2-84-1984.

ZA IZDAVAČA:
Ivo GOLDSTEIN

DESIGN NASLOVNICE:
Iva MAKVIĆ

**PRIJEVOD SAŽETAKA NA
NJEMAČKI JEZIK:**
Marina DENONA-KRSNIK

PRIPREMA ZA TISAK:
Hrvoje STANČIĆ

TISAK:
KRATIS
Vrapčanska 15, Zagreb

Tiskanje završeno u siječnju 1996. godine